

WYZWANIA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ W WARUNKACH NOWOCZESNEGO KRYZYSU UKRAIŃSKIEJ PAŃSTWOWOŚCI

Procesy kryzysowe w światowych systemach finansów i gospodarki doprowadziły do podobnych zjawisk w państwach i krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Na Ukrainie sytuacja skomplikowała się jeszcze pod wpływem poważnego zaostrzenia konfliktów politycznych. Współczesny etap rozwoju ukraińskiej państwowości jest nacechowany poważnym kryzysem tożsamości (identyczności) narodowej.

Moim zdaniem tożsamość narodowa związana z rozwojem niepodległego państwa ukraińskiego od 1991 roku musi być zrealizowana w następujących płaszczyznach:

1. Wybór dalszego kursu eurointegracji w płaszczyźnie „my i oni” („swój-obcy”).
2. Pozycja Ukrainy w stosunku do Rosji.
4. Identyfikacja pod kątem pamięci zbiorowej i historii narodowej.

W poniższym artykule skupiam się właśnie na problemie dalszego wyboru kursu integracji europejskiej Ukrainy pod kątem jej identyfikacji narodowej.

Ukraina jest integralną częścią nowoczesnej Europy oraz częścią procesów eurointegracyjnych. Dla osiągnięcia sukcesu na drodze do integracji z UE niezbędna jest analiza rozwoju Stowarzyszenia Europejskiego pod kątem poszukiwania identyczności. Po dzień światowa myśl politologiczna nie określiła konceptualnie ostatecznego podejścia do identyczności europejskiej, szczególnie w zakresie „świadomości wspólnej” obywateli kontynentu. Warto zwrócić uwagę na ustalenia autorów pracy *Wielkie rozpyływanie*, którzy piszą: „Ze wszystkich znanych ludzkości kryzysów najbardziej ostrym w swoich skutkach historycznych jest rozpowszechniony dzisiaj na terenie państw transformacji (szczególnie Europy Wschodniej i państw byłego Związku Radzieckiego) kryzys identyfikacyjny” (Афонін Е.А., Бандурка О.М., Мартинов А.Ю., 2002, 100). Przy czym ważnym czynnikiem jest fakt, że „na początku XXI wieku ujawnił się faktycznie rynek globalny, jednak megaspoleczność jeszcze się nie sformowała” (Афонін Е.А., Бандурка О.М., Мартинов А.Ю., 2002, 150). Jednakże bez identyfikacji w koordynatach czasu historycznego

i przestrzeni geopolitycznej, bez stałego i produktywnego związku między myślą filozoficzną, nauką społeczną a praktyką społeczną, pryncypialnie niemożliwe jest oznaczenie i wyrażenie polityczne bardzo ważnych interesów państwa i narodów — podsumowują autorzy.

Wybitny badacz S. Huntington zauważa, że: „Proces ponownego określenia tożsamości może być dość długotrwały, przerywany oraz bolesny w zakresie politycznym, socjalnym, instytucjonalnym i kulturalnym” (ХАНТИНГТОН С., 2006, 210). W tym każdy ma kilka tożsamości, jakie mogą konkurować jedna z drugą lub dopełniać siebie (rodzinnie, zawodowo, kulturalnie, instytucjonalnie, ideologicznie itp.).

Cechą dystynktywną współczesnych społeczeństw jest charakterystyczne pole polityczne. Współczesny badacz W. F. Baranowski określa kilka poziomów tożsamości: na pierwszym poziomie istnieje tożsamość lokalna, na drugim — narodowa, na trzecim — makroregionalna. „Dlatego, żeby społeczeństwo było solidarnym, zauważa autor, potrzebne są wartości ogólne. Wartości te oznaczają ogólną tożsamość. Jeżeli jej nie będzie, wówczas dominować będzie tożsamość lokalna” (Барановський Ф. В., 2007, 265).

Zasadą samoidentyfikacji Ukrainy jest fenomen dwóch orientacji — Zachodniej i Północno-Wschodniej. Stanowisko państwa określa szczególne i zasadnicze cechy społeczeństwa takie jak: pasywność społeczna, orientacja na wstrzymanie, paternalizm, ignorowanie norm prawnych, niemotywowane ambicje, istnienie w strukturach władzy różnych ideologii, żądań, interesów itd.

Wraz z odzyskaniem niepodległości przez Ukrainę pojawiło się szereg różnych problemów, wśród których dwa są najważniejsze: stosunki z byłymi sąsiednimi republikami, a także pozycja państwa w przestrzeni geopolitycznej Europy. Ze względu na lokalizację geopolityczną i geoeconomiczną Ukraina jest całkowicie państwem europejskim. W konsekwencji uwarunkowań historycznych Ukraina rozwijała się, co wynika z różnych umów, pod wpływem zachodnioeuropejskim oraz pod wpływem euroazjatyckiej tradycji socjalno-kulturalnej, jaką reprezentowała Rosja, a później i Związek Radziecki. Wpłynęło to na formowanie różnic w orientacjach geopolitycznych ludności regionów zachodnich i wschodnich. Nastąpił rozłam mentalny, który spowodował różne rozumienie interesów narodowych (Барановський Ф.В., 2007, 243).

Szczególne ułożenie geopolityczne Ukrainy, na granicy dwóch wielkich przestrzeni cywilizacyjnych europejskiej i euroazjatyckiej, aktualizuje problem samoidentyfikacji w tej strefie. Idąc śladem badacza ukraińskiego M. Michalczenki można stwierdzić, że „Ukraina nie jest jeszcze «mostem», granicą sanitarną, co więcej nie jest «centrum» dla żadnych stowarzyszeń. Na razie Ukraina jest «limitrofem» dla Rosji i Europy, pośrednio międzywili- zacyjną przestrzenią między cywilizacją Zachodnią i Rosyjsko-Euroazjatycką”. Autor twierdzi, że „Stanowisko limitrofne — jest to ułożone stanowisko pośrednie. Jeżeli naród «limitrofu» nie zaszczepia się w strukturę jakiegokolwiek cywilizacji regionalnej, samoi- dentyfikacja tego narodu, jako państwa niepodległego jest pod znakiem zapytania, jak również tworzenie swojej cywilizacji lokalnej” (Михальченко М., 2000, 145). Być może, zgodnie z zasadą „zaprzeczenia”, przyciągającym na pierwszym etapie tworzenia państwa jest model zachodni z dominującymi wartościami demokratycznymi, będący sprzeciwem wobec ustalonej w państwie radzieckim zasadzie kontroli totalnej oraz hierarchicznego podporządkowania rządowego. Skutkiem tych procesów stało się nie tylko poszukiwanie miejsca państwa w czasie i w przestrzeni, ale i „złamanie społeczeństwa”, odrzucenie lub wymiana orientacji moralno-wartościowej.

Ukraińska samoidentyfikacja powinna odbywać się w zakresie diachronicznym, we własnej przeszłości i współczesności oraz synchronicznie względem otaczającego świata. Zakres diachroniczny samoidentyfikacji potrzebuje tworzenia poziomu narodowego i państwowego, identyczności kulturalnej i religijnej. Identyfikacja synchroniczna wywołuje szereg problemów na poziomie „my-oni”. Samoidentyfikacja związana jest z procesem kulturalnego i duchownego scalania narodu, dla dokonania którego potrzebne jest połączenie czynników wewnętrznych oraz kierunku rozwoju zewnętrznego.

Proklamowanie niepodległości państwa spowodowało szereg problemów, oraz wywo- lało kryzys identyfikacyjny uwarunkowany szeregiem czynników o charakterze obiektyw- no-historycznym i subiektywnym. Dla pierwszej połowy lat 90-ch charakterystyczną była mieszanka symboli ukraińsko-nacjonalistycznych, radziecko-komunistycznych oraz oby- watelsko-kapitalistycznych. Obserwowaliśmy mozaikę mentalności etnicznej i radzieckiej. Oprócz tego system życia ukraińskiego podzielony został według linii: regionalnych, kul- turalnych, etnicznych, językowych, religijnych i pokoleniowych. W przestrzeni duchowej szczególne miejsce zajmuje „trójkąt ideologiczny” reprezentowany przez: liberalizm, ko- munizm, nacjonalizm.

Oznaki tak dużego zróżnicowania, pojawiające się w ramach nowego społeczeństwa, antropolog amerykański K. Wanner określił jako „symptom choroby socjalnej” (Wanner C., 1998, 255). Warto tu przypomnieć wprowadzony przez A. Tofflera w obieg jeszcze w 1965 r., nowy termin „futureshock”, jakim wyjaśniał stres i dezorganizację, które ujawniają się u ludzi przeżywających wielką ilość zmian w ciągu krótkiego okresu czasu.

W takiej sytuacji „europeizacja” stała się najważniejszym bodźcem mobilizującym transformację społeczną Ukrainy. W związku z budowaniem nowych stosunków strategicznych z UE priorytety zewnętrzno-polityczne Ukrainy mogą ulec zmianie jakościowej. A to dlatego, że właśnie UE udowodniła praktycznie działanie swojej polityki wewnętrznej i zagranicznej oraz dała przykład skutecznego rozwoju politycznego, ekonomicznego i społecznego. Integracja europejska Ukrainy jest procesem rozszerzenia stosunków politycznych, ekonomicznych i kulturalnych z UE. W perspektywie rezultatem tych stosunków powinno stać się pełnomocne uczestnictwo w UE.

Deklarowany przez Ukrainę kurs na integrację z Europą wymaga sformułowania standardów w polityce i w gospodarce państwa na kształt europejski. W grudniu 2006 r. 48,5% ankietowanych wypowiedziało się za przystąpieniem Ukrainy do UE, a 32% było przeciw (Національна безпека і оборона, 2007, 42). Zgodnie z rezultatami ogólnopolskiego badania socjologicznego, dokonanego przez Centrum imienia O. Razumkowa w czerwcu 2007 r., już 50,4% obywateli popierało wstąpienie Ukrainy do UE. Zgodnie z rezultatami ankiety „Ocena realności celów integracji europejskiej Ukrainy”, dokonanej w październiku 2007 r., eksperci stwierdzili, że występują nieprecyzyjne oceny w zakresie osiągnięcia celów rozwoju społeczeństwa ukraińskiego wynikające z umów o integracji europejskiej. Maksymalny wynik odpowiedzi, zgodny z przyjętą skalą punktową, wypadł na ocenę „bardzo niską” lub „niską” (40-60% odpowiedzi) (Крушельницька Т., 2007, 18-19).

Na pytanie: „Jaka jest państwa opinia o możliwym wstąpieniu Ukrainy do Unii Europejskiej?”, podział odpowiedzi ankietowanych w październiku 2007 r. okazał się następujący:

- Zdecydowanie popieram — 25,9%
- Bardziej tak, niż nie — 22,2%
- Częściowo tak, częściowo nie — 26,4%
- Bardziej nie, niż tak — 11,6%

Zdecydowanie przeciw — 9,3%

Jest mi wszystko jedno — 2,7%

Nie wiem co to znaczy UE — 1,8% (Крупшельницька Т., 2007, 19-20).

W grudniu 2006 r., zadano obywatelom Ukrainy następujące pytanie: Jaki kierunek polityki zagranicznej Ukrainy powinien być najważniejszy? Poniższa tabela przedstawia frekwencję procentową poszczególnych odpowiedzi udzielonych w różnych rejonach Ukrainy.

Stosunki	Zachód	Centrum	Południe	Wschód
Z państwami UE	58,9	40,0	22,4	20,9
Z USA	1,8	1,2	1,0	1,7
Z Rosją	9,4	27,4	50,8	55,5
Z innymi państwami WPN	6,3	10,8	11,2	12,0

W grudniu 2006 roku stosunki z państwami UE popierali tylko przedstawiciele zachodnich i centralnych regionów, a pozostali opowiedzieli się głównie za współpracą z Rosją.

We wrześniu 2005 r. zadano następujące pytanie: Jaki powinien być cel strategiczny Prezydenta w zakresie polityki zagranicznej? Poniższa tabela ukazuje w procentach udzielone odpowiedzi (Офіцинський Р.А., 2007, 186):

Cel	Zachód	Centrum	Południe	Wschód
Przystąpienie do UE, NATO, jednocześnie ochrona i rozwój stosunków partnerskich z Rosją i innymi państwami WPN	43,5	12,9	10,0	9,6
Przystąpienie do UE, ale nie do NATO, ochrona i rozwój stosunków partnerskich z Rosją i innymi państwami WPN	28,9	33,5	33,2	31,5

Cel	Zachód	Centrum	Południe	Wschód
Rezygnacja ze wstępu do UE, NATO, kurs na integrację polityczno-ekonomiczną z Rosją i WPN, w tym w ramach CPE	8,0	29,5	41,5	39,7
Inne	3,2	3,7	1,7	1,5
Trudno powiedzieć	16,4	20,4	13,6	17,7

Na stosunki UE z Ukrainą wpływają interesy UE na kierunku wschodnim i dotyczą realizacji Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, ze szczególnym uwzględnieniem:

I. Ulokowania geograficznego Ukrainy:

- Wytyczenia szczególnych zadań UE na Wschodzie;
- Stabilizacji stosunków z Rosją;
- Poparcia współpracy z Białorusią;
- Aktywizowania polityki UE w regionie Morza Czarnego, gdzie Ukraina odgrywa centralną rolę;
- Poparcia dla rozwoju projektów transportowych ropy naftowej i gazu z Morza Kaspijskiego do Europy;
- Zagwarantowanie bezpieczeństwa granic wschodnich UE;
- Rozwiązanie trwającego kryzysu przydniestrzańskiego za pomocą uściślenia współpracy Ukrainy z Moldawią.

II. Popierania procesów demokratyzacji i budowania gospodarki rynkowej na Ukrainie.

III. Postrzeganie Ukrainy jako strefy buforowej na wschodnich rubieżach Europy.

IV. Dostrzeganie w Ukrainie strefy dla inwestycji europejskich.

Z perspektywy Zachodu najważniejszymi problemami wynikającymi z niepodległości Ukrainy są:

- Dominujące w refleksji o państwie postrzeganie go jako symbolu: ofiary, poświęcenia;
- Niejasna identyfikacja;
- Rozdźwięki między obywatelami a władzą;
- Odmienności socjalne;

— Dążenie do wysokich standardów europejskich i perspektywy zachodnio-cywilizacyjnej (Громадська думка про стан і перспективи зовнішньої політики України, 2004, 52).

— Na obecnym etapie istnieje pewna różnica w stosunku państw UE do kwestii przystąpienia Ukrainy do UE:

I grupa: Polska, państwa bałtyckie i skandynawskie opowiadają się za tym, żeby umożliwić Ukrainie staranie się o członkostwo w UE.

II grupa: przede wszystkim Francja i Wielka Brytania uważają dyskusje o przystąpieniu Ukrainy do UE za przedwczesną.

III grupa: państwa południowo-europejskie np. Włochy, Portugalia nie są zainteresowane przystąpieniem Ukrainy do UE.

IV grupa: pozycja środkowa — Niemcy chciałyby pomóc Ukrainie spełnić wymogi w zakresie przystąpienia do UE, ale z drugiej strony nie udzielają one żadnych obietnic związanych z tym procesem (Шинкар В.А., Малюк А.П., 2007, 60-66).

Jednocześnie trzeba brać pod uwagę fakt, że problemy instytucjonalne rozwoju UE też pozostają nierozwiązane. Wśród nich są:

— „kryzys konstytucyjny” — najbardziej aktualny, lecz nie jedyny z ważnych problemów wymagających rozwiązania;

— budżet UE na lata 2007-2013;

— rewizja Paktu Stabilności i Wzrostu (ten Pakt składa się z trzech aktów Wspólnoty Europejskiej, ułożonych w 1997 roku. Ma on na celu zagwarantowanie państwom członkom unii ekonomicznej i walutowej, przestrzeganie dyscypliny budżetowej po wprowadzeniu euro, a szczególnie utrzymania deficytu budżetowego na poziomie około 3%);

— strategia i taktyka dalszego rozszerzenia;

— koordynowanie działalności instytucji Wspólnoty Europejskiej, rewizja Strategii Lizbońskiej (uchwalonej w roku 2000 w Lizbonie przez Radę Europejską).

Obecny stan Unii Europejskiej można podsumować jako poważny kryzys ilościowego oraz jakościowego wzrastania wspólnoty. Z różnych dokumentów wynika, że aspiracje eurointegracyjne Ukrainy w najbliższym czasie nie zostaną zrealizowane, a to ze względu na brak przychylności ze strony państw członkowskich. Oprócz tego na drodze przystąpienia naszego państwa do UE znajdują się czynniki wewnętrzne — przeciwdziałanie w strukturach władzy, braki kadrowe i finansowe oraz brak obecności instytucji koordynu-

jącej w zakresie integracji europejskiej. Ogólnie przyjmuje się, że władza ukraińska jest nieprzygotowana do funkcjonowania i kierowania państwem zgodnie z normami, i standardami europejskimi.

Integracja z UE została określona wśród głównych priorytetów strategicznych Ukrainy i jak na razie nic się w tej materii nie zmieniło. Zawarta została w Programie nowego rządu ukraińskiego. Uwzględniając historyczne ciężenia terytorialne, integracja Ukrainy ze społecznością europejską jest aktualna. Przy czym trzeba uwzględnić fakt, że instytucjonalnie i ideologicznie integracja europejska i euroatlantycka jest nie tyle problemem polityki zagranicznej, ale raczej wewnętrznej Ukrainy. Niezbędna jest konsolidacja wysiłków wewnętrznych dla zapewnienia stabilnego rozwoju demokratycznego społeczeństwa ukraińskiego. Pośród różnych zadań ważnym pozostaje przede wszystkim informowanie obywateli o korzyściach i ryzyku związanym z integracją z UE. Ważną rolę mogą odegrać środki komunikacji masowej, które współkształtują decyzje i działania polityczne, ale również dzięki nim można skutecznie informować obywateli o aktualnych problemach związanych z integracją. Nadal potrzebny jest dyskurs publiczny o celach perspektywicznych, orientacji wartości zgodnych z interesami państwowymi. W tym kontekście politycy muszą mieć odwagę do podejmowania decyzji niestandardowych oraz dalekowzrocznych i budowania trwałych koncepcji planowanych na długi okres czasu. Zbieżność interesów nowoczesnego Ukraińca oraz podział Ukrainy nie pokrywają się z liniami rozdziału geograficznego, językowo-kulturalnego albo narodowego, co powoduje konieczność zastosowania różnych kombinacji, a nawet sprzecznych ze sobą rozwiązań.

Wybitny badacz ukraiński O. Majboroda stwierdził, że „Wybór geostrategiczny państwa jest optymalnym przy połączeniu dwóch motywów — cywilizacyjno-identyfikacyjnego i racjonalnie-pragmatycznego”. Pierwszy z nich określa wybór państwa strategicznego, nawet wieczystego sojusznika zgodnie z kryterium samoidentyfikacji z tą samą cywilizacją, do której należy pożądaný partner. Zbliżenie z analogiczną cywilizacją bardziej przyspiesza oczekiwaną poprawę materialną. Jednak kiedy trafia się połączenie dwóch motywów politycznych i gospodarczych, państwo w swojej decyzji posługuje się jednym z nich. Bez względu na szczególną decyzję, państwo i jego obywatele muszą identyfikować się z częścią tej przestrzeni, do jakiej skierowany jest jego wektor geopolityczny (Майборода О.М., 2006, 71). Ukraina stoi przed zadaniem budowania społeczeństwa opartego na wzorach europejskich. W tym miejscu ujawnia się potrzeba połączenia świa-

towego doświadczenia z mentalnością ukraińską, które będzie wymagało uwzględnienia istniejącego stanu rzeczy.

Literatura:

- Афонін Е.А., Бандурка О.М., Мартинов А.Ю.; 2002, Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз), К.: Видавець Парапан, 2002
- Барановський Ф.В.; 2007, Європейська інтеграція та демократичний розвиток України: концептуальний аналіз взаємовпливу: Монографія, Луганськ: «Елтон-2»
- Громадська думка про стан і перспективи зовнішньої політики України; 2004. В: Національна безпека і оборона, №9 (57)
- Крушельницька Т.; 2007, Оцінка європейської інтеграції. В: Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України: Зб. наук. праць / За заг. ред. акад. НАН України, д.т.н., проф. В.П. Горбуліна. Вип.3: Взаємодія України з НАТО: соціологічний та експертний аналіз, К.: ДП «НВЦ» Євроатлантикінформ
- Майборода О.М.; 2006, Українська самоідентифікація на сучасному етапі: елітарна та масова версії. В: Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. Т. 1, К.: ТОВ УВПК «ЕксОб»
- Михальченко М.; 2000, Лимитроф Европы: случайность или судьба Украины? В: Наукові записки, К.: ППЕНД, В: Національна безпека і оборона; 2007, №2 (86)
- Офіцинський Р.А.; 2007, Європейська та євроатлантична інтеграція України: соціальний аспект: Навч. посібник, Ужгород: Поліграфцентр «Ліра»
- Хантингтон С.; 2006, Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т.Велимеева, М.: АСТ: АСТ Москва
- Шинкар В.А., Малик Л.П.; 2007, Україна — ЄС: проблеми і перспективи інтеграції. В: Науковий вісник Ужгородського націон. ун-ту. Вип. 1. Сер. Міжнародні відносини, Ужгород: «Ліра»
- Wanner C.; 1998, Burden of dreams: history and identity in post-soviet Ukraine, University Park: Pennsylvania State University Press